

Schuld en schaamte bij slachtoffers van seksueel misbruik

Karlijn Demasure

Inleiding

Seksueel misbruik kan heel wat nadelige gevolgen hebben voor het slachtoffer. Dat is zeker het geval als het misbruik plaats grijpt in de kinder- of jeugdijaren. Seksueel misbruik van kinderen kunnen we zien als een vorm van seksueel geweld dat zich binnen een afhankelijkheidsrelatie afspeelt. In een dergelijke situatie kan er van wederzijdse instemming geen sprake zijn, waardoor het altijd om een vorm van geweld gaat. We spreken van misbruik omdat het kind afhankelijk is van de volwassene zowel op het vlak van fysieke als emotionele noden. Het overwicht op emotioneel, fysiek en psychisch vlak wordt door de volwassene gebruikt om tegemoet te komen aan de eigen behoeften. De volwassene draagt dus de volle verantwoordelijkheid voor het misbruik. Toch heeft elke begeleider ervaren dat het slachtoffer zich schuldig voelt over het gebeuren. Het is een delicate zaak om mensen te helpen zich te bevrijden van deze “schuld.” Dat proces wordt nog bemoeilijkt door een verwarring tussen schuld, schuldgevoelens en schaamte. Deze brengt met zich mee dat we slachtoffers niet altijd goed begrijpen en daardoor verkeerd reageren. We willen in deze bijdrage de bredere problematiek van schuld en schaamte onder de loep nemen. We focussen daarbij op het slachtoffer.

Schuldgevoelens

Het is echt een overval geweest: hij is bij me binnengekomen met een wapen, en hij heeft alles van mij gejat...alles. Ik heb niets kunnen doen, niets kunnen zeggen. Ik kon hem niet aangeven en hij kon elk moment terugkomen. Daar had hij het recht toe. Hij was de sterkste, maar bovenal was hij mijn vader. Hij had alle rechten. Zo is het gebeurd, en als bonus kreeg ik het gevoel schuldig te zijn.”¹

a. Schuld en schuldgevoelens

De psychoanalyse zag reële schuld en schuldgevoelens als identiek. Toch kan men beide niet zomaar gelijkstellen. Schuldgevoelens zijn een intrapsychisch gebeuren dat zich situeert bij de persoon zelf en het is als dusdanig verschillend van het reële kwaad dat men heeft aangericht. Schuld en schuldgevoel staan over het algemeen niet los van elkaar. Beide hebben meestal te maken met een concrete situatie waarin men een fout heeft begaan. Het schuldgevoelen werkt als een soort knipperlicht dat aangeeft dat men een misstap heeft begaan. Als men voortijdig het schuldgevoel probeert weg te nemen, loopt men het risico dat de fout niet erkend wordt en dat er geen herstel plaatsvindt.

Schuldgevoelens zijn lang niet altijd terecht. Het is best mogelijk dat iemand zich schuldig voelt zonder dat hij of zij iets verkeerd heeft gedaan. Zo zal een kind dat misbruikt werd, de schuld bij zichzelf leggen omwille van het psychische dynamisme dat een rol speelt in zijn of haar ontwikkeling. Anderzijds is het mogelijk dat iemand zich reëel schuldig maakt, maar geen schuldgevoelens heeft. Dit kan als iemand schrik heeft de confrontatie met de feiten aan te gaan. Men durft de situatie niet onder ogen te zien. Dit doet zich vaak voor bij daders van seksueel misbruik. Ze doen beroep op zelfrechtvaardigingen waardoor ze geen schuld op zich moeten

¹ NELLY, *Ik was zijn prinsesje*, De Bilt, p. 63 [Vertaling van *J'étais sa petite princesse*, Paris, 1994].

nemen. Zo blijven daders echter aan het verleden vasthangen en wordt hun toekomst gehypothekeerd.

Een ander onderscheid bestaat erin dat bij schuldgevoelens de aandacht eerder gericht wordt op de eigen persoon, op diegene die de fout heeft begaan, terwijl bij schuld de ander, het slachtoffer centraal staat. Met andere woorden: bij schuldgevoelens staat het eigen gevoelsleven centraal, bij schuld de zorg om de ander.

b. Soorten schuldgevoelens

We kunnen drie soorten van schuldgevoelens onderscheiden bij het slachtoffer van seksueel misbruik. Er is sprake van seksuele, van reactionele en van restschuld.²

Het gevoel verantwoordelijk te zijn voor de seksuele daad heet seksuele schuld. Slachtoffers treft geen schuld wat het seksueel misbruik betreft. Toch voelen ze zich schuldig. Dat heeft vooral te maken met de houding van de dader. Die manipuleert het kind zo dat het niet meer in staat is ‘neen’ te zeggen. Het kind krijgt geschenkjes; de dader dreigt met straf als zijn wensen niet ingewilligd worden of hij dreigt ermee schade te berokkenen aan iets of iemand die het kind dierbaar zijn. Onder deze druk geeft het kind toe: ofwel staakt het alle verzet, ofwel zegt zelfs expliciet dat de dader zijn gang kan gaan. Later verwijt het kind zichzelf dat het geen weerstand geboden heeft. Dit wordt nog versterkt als de dader het kind daar ook expliciet gaat op wijzen of zegt dat het kind de seksuele contacten heeft uitgelokt. Daarmee probeert hij zichzelf wit te wassen en het kind met de schuld op te zadelen.

Meestal heeft de dader het slachtoffer wijsgemaakt dat de seksuele relatie normaal is. De ontdekking dat de maatschappij seksuele relaties tussen kinderen en volwassenen afkeurt, zorgt bij het slachtoffer voor een tweede vorm van seksuele schuld.

Daarnaast is er de reactionele schuld. Het kind acht zich schuldig omwille van het verraden van ‘het geheim’. De dader heeft het kind lang onder druk gezet om de seksuele relatie niet te verraden. Dat delen van “het geheimpje” scheidt een soort band met de dader. Deze band is traumatisch van aard, maar is precies daardoor vaak sterker dan normale verbondenheid. Het kind voelt zich dan ook erg schuldig op het ogenblik dat het misbruik openbaar wordt door zijn of haar toedoen. Het voelt dit aan als verraad, als het verbreken van een contract. De pleger vergroot dit schuldgevoel nog door zich vijandig op te stellen.

De laatste vorm van schuldgevoel, de restschuld heeft te maken heeft met het opnemen van de verantwoordelijkheid door het kind voor de gevolgen die het bekend worden van het geheim met zich meebrengen. De dader heeft voordien vaak gewezen op de mogelijke gevolgen ervan. Op het ogenblik dat het misbruik aan het licht komt, davert de wereld van het kind inderdaad op zijn grondvesten: ongeloof bij de omgeving, de ineenstorting van het gezin, een eventuele gevangenisstraf voor de dader (eventueel de vader) en de reactie hierop van de onmiddellijke omgeving.

Schuld

² Y.-H. HAESVOETS, *L'enfant victime d'inceste*, p.111-113.

a. Drie vormen van schuld

In tegenstelling tot wat men vaak denkt, bestaan er vormen van schuld die niet onmiddellijk met morele verantwoordelijkheid te maken hebben. A. Lascaris³ onderscheidt drie vormen van schuld. Vooreerst stelt hij dat we in de schuld staan bij iedereen die ons geholpen heeft om te worden wie we zijn. Een tweede vorm bestaat erin dat de voorgaande vorm van schuld *ongewild* niet ingelost wordt of dat anderen *ongewild* schade berokkend wordt uit onmacht. De derde vorm van schuld is de bewuste vorm: *wetens en willens* wordt er een schuld niet ingelost of wordt kwaad berokkend.

De eerste vorm van schuld heeft niets pijnlijks. We staan in de schuld bij familieleden, speciaal bij onze ouders, aan wie we het leven te danken hebben maar ook bij onze vrienden, onze partner en onze kinderen. Deze schuld betreft dus niet alleen mensen van de huidige, maar ook die van de vorige en zelfs van de toekomstige generatie. Deze schuld is niet tragisch maar ze moet wel ingelost worden. Het is echter meestal erg moeilijk om de schuld tegenover de ouders volledig in te lossen omdat ze ons niet alleen het leven gaven, maar ook een groot aandeel in de vorming van onze persoonlijkheid gehad hebben. Het kan ook gebeuren door zorg te dragen voor de toekomstige generatie bv. door een goede opvoeding te geven aan de eigen kinderen.

We staan ook in de schuld tegenover God, zelfs als we niets fouts doen. Het is net zoals de schuld die we tegenover de vorige generatie hebben, een niet pijnlijke schuld. We zijn God dank verschuldigd omwille van de schepping, omwille van ons leven. De schuld tegenover God kan eveneens afgelost worden door zorg te dragen voor de schepping en door goed te doen voor mensen. Daarnaast kan schuld ook ingelost worden op een meer rechtstreekse manier door God te eren en te danken in gebed. Hier situeert zich een probleem voor slachtoffers van seksueel misbruik. Zij vinden dat de wereld niet zo mooi is als men wel zou kunnen verwachten. Zij menen dat God als mede-schuldige aangewezen kan worden, aangezien God het misbruik niet voorkomen heeft.

De loyaliteit die men normaal tegenover de ouders aan de dag legt, komt in geval van incestueus misbruik door de vader in het gedrang. Niet zelden wordt een kind in een situatie van misbruik geparentificeerd. Dat wil zeggen dat het kind op jonge leeftijd taken op zich moet nemen waar het niet aan toe is. Dat is in elk geval zo omwille van de “seksuele diensten” die het moet leveren. Maar daarnaast worden vaak nog andere taken van het kind verwacht: zorg dragen voor broers en zussen, verantwoordelijk zijn voor de maaltijden en inkopen doen enz. Doordat het kind voortdurend moet geven, in plaats van krijgen waarop het recht heeft, ontwikkelt zich op een bepaald moment het gevoel dat er genoeg gegeven is, en dat het tijd is om zelf te ontvangen.⁴ De balans tussen geven en nemen moet hersteld worden. Dat gebeurt niet altijd op een positieve wijze. Een aantal slachtoffers zullen handelen als hun vader en worden ook dader. Dit laatste geldt vooral voor jongens, maar ook bij meisjes kan dat onevenwicht tot negatieve daden leiden: de mogelijkheid bestaat dat zij overgaan tot kindermishandeling of kinderverwaarlozing omdat ze menen dat ook zij het recht hebben kinderen uit te buiten.

Hier komen we bij de tweede vorm van schuld nl. de schuld die ongewild uit onmacht geboren wordt. De schuld situeert zich niet op het vlak van het seksuele misbruik, maar ontstaat uit de gevolgen ervan. Door het trauma zijn sommige mensen niet in staat op bepaalde vlakken te reageren zoals men verwacht. Zo zijn sommige vrouwen, zelf slachtoffer van seksueel misbruik niet in staat de nodige liefde aan hun kinderen te schenken. Sommigen gaan zelfs over tot kindermishandeling. Een aantal jongens die voorheen slachtoffer waren, worden zelf dader. Het afwegen van de schuld wordt hier buitengewoon delicaat. Met het schema van A. Lascaris wordt duidelijk dat er wel degelijk sprake is van schuld omdat er reëel kwaad is geschied, maar vanaf

³ A. LASCARIS, *Neem uw verleden op*, Baarn-Tielt, 1999, p. 155-156.

⁴ I. BOSZORMENYI-NAGY, *Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie*, Haarlem, 1994, 117-118.

wanneer kunnen we zeggen dat de schuld niet enkel het gevolg is van onmacht, maar dat er ook bewust kwaad werd aangericht? Met andere woorden wanneer wordt het kwaad gekoppeld aan een morele verantwoordelijkheid en wanneer was de onmacht zo groot dat we niet kunnen spreken van een morele verantwoordelijkheid.

De afweging ligt dus bij de vraag of er sprake is van bewust aanrichten van kwaad. Dat is de derde vorm van schuld, nl. het willens en wetens aanrichten van het kwaad. Het antwoord op deze vraag is vaak enkel te beantwoorden in een concreet geval en binnen een specifieke context. Zo is het in onze West-Europese context onmogelijk geworden om te beweren dat men geen weet heeft van de negatieve gevolgen van seksueel misbruik. Dat is misschien ooit anders geweest.

b. Schuld op zich nemen

Als schuld erkend wordt, kan (eventueel) vergeving volgen. De schuldlige moet zich voornemen om niet meer opnieuw in de fout te gaan en hij of zij probeert zoveel mogelijk de schade te herstellen. Bij seksueel misbruik hebben we te maken met een dubbele hindernis: terwijl daders de schuld op het slachtoffer schuiven en menen dat ze zelf vrijuit gaan, menen slachtoffers onterecht dat ze schuldig zijn.

Het ten onrechte op zich nemen van de schuld door het slachtoffer heeft twee functies: het kind meent daarmee het misbruik te kunnen voorkomen en de relatie met de dader in stand te kunnen houden.

De dader verzint immers allerlei redenen die moeten uitleggen waarom hij tot het misbruik overgaat. Een belangrijk weerkerend thema daarbij is dat het kind slecht is en bijgevolg moet gestraft worden. Het kind is dus schuldig aan het misbruik, althans dat probeert de dader in het hoofd en hart van het kind te drukken. Dat is op zichzelf een negatieve dynamiek. Maar het kind probeert dat ook positief te interpreteren. Als het kind zelf schuldig is, dan is het niet totaal machteloos zoals het eerst dacht, maar dan kan het door bepaalde daden niet meer te stellen verhinderen dat het misbruik zich herhaalt. Als vader zegt: het is je straf omdat je de vaat niet tijdig gedaan hebt, dan zal het kind de volgende keer proberen deze taak tijdig te vervullen. Deze strategie leidt dus tot enige geruststelling met het oog op de toekomst. Daarbij ziet het kind echter over het hoofd dat de vader dan met een andere reden voor de dag zal komen in een poging het misbruik te legitimeren. Niettemin krijgt het kind hier het gevoel niet volledig aan de macht van de ander overgeleverd te zijn. Tezelfdertijd hoopt het ook op die manier de relatie te redden. Vooral als de dader de vader is, is het kind voor heel wat aspecten van het leven van hem afhankelijk. Als niet de vader, maar het kind zelf slecht is, dan zal de vader het kind niet in de steek laten, zo denkt het toch.

Als het kind de schuld op zich neemt, wordt niet alleen de dader maar ook God vrijgepleit. God is niet machteloos maar kan niet anders dan een schuldlige straffen. Het misbruik wordt aldus geïnterpreteerd als een goddelijke straf.

Schaamte

a. Omschrijving van schaamte

In het westen hebben we het zelden over schaamte. We leven in een schuldcultuur. In het oosten daarentegen heeft schaamte de plaats die schuld bij ons inneemt.⁵ In onze maatschappij wordt schaamte vooral verbonden met een individuele persoon en wordt het gesitueerd binnen het

⁵ S. PATTISON, *Shame, Therapy, Theology*, Cambridge, 2000, p. 54, met verwijzing naar R. BENEDICT, *The Chrysanthemum and the Sword*, Rutland, 1954

psychologische discours. Alhoewel schaamte een grote rol speelt bij slachtoffers van seksueel misbruik, vind je het bijna in geen enkel werk terug. Soms wordt het vermeld, maar volgt er geen uitwerking van de thematiek. Het is nochtans mijn ervaring dat schaamte een even grote rol speelt bij seksueel misbruik als schuld. Ik wil hier dan ook proberen een eerste schets uit te werken.

Schaamte is een meta-gevoel⁶. Daarmee bedoelen we dat schaamte bestaat uit een geheel van gevoelens, fantasmes, reacties en ervaringen, die met elkaar verbonden zijn. Schaamte is een complex en multidimensioneel verschijnsel. De verschillende gevoelens vertonen een soort “familie-gelijkenis”⁷: ze zijn met elkaar verbonden en lijken op elkaar zoals familieleden dat doen. Niet alle eigenschappen waarmee we schaamte gaan omschrijven komen gelijktijdig voor, zoals ook bij een familie niet alle familiekenmerken tegelijkertijd in één persoon voorkomen.

Schaamte kan tegenover “eer” geplaatst worden en tegenover “zelfwaarde”. Hieruit blijkt dat aan schaamte zowel sociale als individuele aspecten verbonden zijn. “Eer” verbinden we immers automatisch met familie, het vaderland of een andere groep waartoe we behoren. Als een lid van de familie de eer van de familie aantast, als hij of zij er schande over brengt, dan schaamt diegene die aan de basis ligt van de schande zich. Maar elk lid van de groep, deelt in de schande. Zo zal de hele familie het misbruik dat door de vader gepleegd werd als beschamend ervaren. Hetzelfde geldt voor een school als een van de leraars misbruik pleegde of voor de kerk als een van de pastores kinderen misbruikt heeft.

Fundamenteel voor het gevoel van schaamte is de ervaring ‘te vallen’. Het beeld dat men van zichzelf had, wordt naar beneden gehaald. Daarnaast heeft schaamte te maken met het gevoel dat men op een vernederende wijze te kijk wordt gezet. Zaken worden tegen de wil van de persoon in kwestie onthuld en aan de kritische blik van de ander onderworpen. Als gevolg van deze openbaarheid zou men het liefst ‘in de grond willen zinken’ of in elk geval onmiddellijk verdwijnen. Men zou zich willen verbergen en sommige mensen slaan dan ook de handen voor het gezicht. Dit verlangen zich te verbergen is eerder een reactie op de schaamte dan de schaamte zelf. Mensen ervaren schaamte als een pijnlijk gebeuren waarbij ze zich zo hulpeloos en machteloos voelen, dat ze er liever niet meer zouden zijn.

Schaamte kan echter ook een positief gegeven zijn. In dat geval wordt gesproken van discretie-schaamte. Het helpt grenzen af te bakenen en de integriteit van de persoon te beschermen. Als iemand te dicht wil naderen zowel op fysiek als op emotioneel of spiritueel vlak, dan zorgt schaamte ervoor dat bepaalde grenzen niet overschreden worden. De schaamte wordt dan soms zichtbaar bv. als mensen gaan blozen. Het schaamrood is voor de ander een teken dat afstand te bewaren en dat de grenzen of de verschillen moeten geaccepteerd worden.

b. Schaamte en seksueel misbruik

In tegenstelling tot schuld gaat schaamte niet over één bepaalde foute handeling. Bij schaamte voelt de hele persoon zich geraakt of aangetast. Men voelt zich onwaardig en machteloos en vreest verworpen te worden als persoon. Dat is duidelijk het geval bij slachtoffers van seksueel misbruik. Zij hebben het gevoel dat hun hele persoon bezoedeld is en dat dit hen aan te zien is. De dynamiek van verbergen (willen wegvluchten) en ongewild ten toon gesteld worden aan de blikken van de ander komt hier duidelijk in beeld.

“Het was een zwijgend huis waarin ik groot groeide, er werd gezwegen en alleen goedemorgen, goede middag, smakelijk eten. En dan het gefluister van mijn moeder achter de deuren zal ik maar

⁶ V. DE GAULEJAC, *Les sources de la honte*, paris, 1996, p.XXX

⁷ S. PATTISON, *Shame, Therapy, Theology*, p. 39 en 61-64.

zeggen. En verder werd er gezwegen. Daar heb ik nu nog last van dat ik veel moeilijker praat dan andere mensen.”⁸

Zoals gezegd komt schaamte ook voor als iemand van de groep waartoe we behoren een handeling stelt of in een situatie verkeert die niet aan de sociale of ethische normen voldoet. Hier wordt duidelijk dat schaamte verschillend is van schuld. Mensen dragen immers geen schuld als iemand van de familie een verwerpelijke handeling stelt. Ze voelen zich wel beschaamd dat ze deel uitmaken van deze groep, alsof een deel van de veroordeling ook hen zelf treft. Mensen schamen zich het meest als het over de nabije familie gaat. Vooral het wangedrag van de ouders wordt als beschamend ervaren. Om niet ten prooi te vallen aan het gevoel van schaamte gaan mensen sommige dingen verzwijgen. Zo ontstaat in sommige families een ‘geheim’ of een reeks van geheimen die ze ten allen prijze voor de buitenwereld verborgen willen houden. Om het geheim niet te moeten prijs geven, worden leugenachtige verhalen verteld, wat voor de gezinsleden pathologischiserend kan werken. Dit gebeurt vaak bij seksueel misbruik in een gezin. Vaak zijn de gezinsleden op de hoogte van wat er gebeurt. Ze voelen zich echter zo beschaamd dat ze de zaak niet onder ogen durven of willen zien. Vandaar dat ze de zaak toegedekt willen houden en doen alsof het misbruik helemaal niet bestaat. Voor de buitenwereld houden ze met zijn allen de façade op. Voor de gebeurtenissen die enkel en alleen op het misbruik kunnen wijzen, zoeken ze een onschuldig verhaal. Zo kan op de vraag “wat vader zo vaak op de kamer van zus doet en waarom zus dan altijd huilt als hij weggaat”, geantwoord worden dat “zus zich vaak slecht gedraagt op school en dat vader haar persoonlijk een standje geeft”.

Schaamte leidt niet alleen tot valse levensverhalen, maar ook tot stilte. Er wordt gezwegen. Vaak voelt men zich geparalyseerd en een totaal onvermogen tot handelen overvalt de persoon. Uit angst dat men in de ogen van anderen alle waarde gaat verliezen, trekt men zich terug en komt men in een situatie van isolement terecht. Daarbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen acute schaamte en schaamte die een persoonlijkheidskenmerk wordt. Acute schaamte kent elke mens. Het is het gevoel dat iemand overvalt als hij of zij plots geconfronteerd wordt met een ongewilde onthulling. Deze schaamte verdwijnt meestal snel en gaat zelden een doorslaggevende rol spelen in de persoonlijkheidsstructuur. Anders is het als schaamte de dominerende trek wordt van iemands karakter. Als schaamtevolle situaties zich vaak herhalen, dan worden ze geïnternaliseerd en gaan ze tot de identiteit van de persoon behoren. Dat gebeurt vaak bij seksueel misbruik. De schaamte van de dader wordt op het slachtoffer geprojecteerd zodat die zich als slecht gaat ervaren. Dit mechanisme verloopt slechts ten dele onbewust want de dader gaat het slachtoffer allerhande verwijten toewerpen. Dit mechanisme van “blaming the victim” tast steeds verder de eigenwaarde van de persoon aan zodat die beschaamd is over zichzelf. Het zelf van de persoon is diep geraakt en het vraagt dan ook veel geduld en een vaak lange begeleiding om het zelfbeeld te helen.

Eens het misbruik openbaar gemaakt, is het belangrijk dat het slachtoffer de nodige zorg en begeleiding krijgt. De therapie leidt dikwijls tot wat “secundaire schaamte” genoemd wordt. In de therapeutisch behandeling worden immers een aantal zaken onthuld die voordien nog niet aan het licht kwamen.

Tussen schuld en schaamte

“Ik weet wel dat ik toen niet kon hebben dat ze zeiden dat ik me niet schuldig hoefde te voelen. Dat klonk voor mij toen ongeloofwaardig. Ik wantrouwde dat.”⁹

⁸ S. DIJKSTRA, *Met vallen en opstaan. Hoe vrouwen en mannen betekenis geven aan geweldservaringen uit hun kindertijd*, Delft, 2000, p. 226.

Schaamte en schuld zijn met elkaar verweven al zijn ze niet zonder meer identiek. Men kan zich immers beschaamd voelen omdat men zich schuldig gemaakt heeft aan een overtreding. Schuld gaat over een of meerdere specifieke daden die men zelf gesteld heeft. Schaamte daarentegen treft de hele persoon. Bovendien kan men zich beschaamd voelen als iemand anders waarmee men verbonden is een daad stelde die niet aan de ethische normen van de maatschappij voldoet. Schaamte lijkt een archaischer en ongedifferentieerder gevoel te zijn dan schuld: het gaat over machteloos en waardeloos zijn, over bezoedeld en besmet zijn, over tekort schieten en vernederd worden.

Begeleiders zijn vaak heel erg verrast als ze merken hoe moeilijk het is om de schuldgevoelens van het slachtoffer weg te nemen. Dat komt omdat het om een complex geheel gaat, dat niet eenvoudig kan weggenomen worden door de -zelfs herhaalde- uitspraak: “het is jouw schuld niet”. Misschien gaat het tamelijk gemakkelijk om het slachtoffer te overtuigen dat hij of zij geen verantwoordelijkheid draagt voor het seksuele misbruik. Maar in sommige gevallen brengt het slachtoffer zelf schade toe aan anderen, ook al draagt het slachtoffer niet echt verantwoordelijkheid op het morele vlak. Zo is het voor sommige vrouwen onmogelijk om hun kinderen de liefde te schenken die ze nodig hebben. Voor anderen blijft het een opgave om met hun partner een bevredigende seksuele relatie aan te knopen. Deze slachtoffers voelen zich dan ook schuldig omdat ze “de ander tekort doen”. Als die schuld genegeerd wordt al is het met de beste argumenten (je kon er niets aan doen, jouw bedoelingen waren goed etc.), dan werkt dat averechts en zijn mensen niet in staat er zich van te bevrijden.

De hele problematiek wordt nog complexer omdat heel wat slachtoffers een aversie opgelopen hebben voor het woord “schuld”. Zoals we zagen heeft de dader hen met een vals schuldgevoel opgezadeld met betrekking tot het seksueel misbruik. Het woord “schuld” wordt bij hen dan ook altijd gekoppeld aan het gedrag van de dader en het blijft zeer moeilijk om het in om het even welke context te gebruiken.

Ondanks alles is het gemakkelijker om met schuld om te gaan dan met schaamte. We beschikken immers over woorden en rituelen om mensen te bevrijden van schuld. We kennen het pastorale gesprek en de biecht die beiden tot vergeving en verzoening leiden, zij het op een verschillende manier en met andere accenten. Schaamte begeleiden is veel moeilijker omdat in een gewone begeleiding precies het dynamisme herhaald wordt dat schaamte veroorzaakt. Schuld uitspreken vermindert het schuldgevoel, schaamte uitspreken vergroot het schaamtegevoel omdat opnieuw onthuld wordt wat men niet aan de openbaarheid wenst prijs te geven. Vandaar dat schaamte begeleiden moeilijker is en vaak ook meer tijd vraagt om mensen hun zelfwaarde (opnieuw) te laten ontdekken. Het is niet zonder meer zeker dat een woord-begeleiding de beste methode is om met schaamte om te gaan. We zijn de rituelen verloren die gebruikt werden om met schaamte te reduceren, (bv. wassen om zich te bevrijden van de bezoedeling). Misschien moeten we op zoek gaan naar een zinvol ritueel dat mensen kan helpen zich te bevrijden van de schaamte. Want net zoals schaamte raakt ook het ritueel de meest archaische lagen in de persoon.

Een therapeutische beleving van kunst kan ook hulp bieden bij de verwerking van schaamte. Kunst raakt eveneens de diepste lagen van de persoon aan en heeft zodoende een helend effect. Dat betekent niet dat het verbale geheel uitgeschakeld wordt. Zelfs in een rite en bij therapeutische kunst heeft het woord een belangrijke plaats. Verder kan er bijgedragen worden tot een breder sociaal verhaal waarin schaamte gethematiseerd wordt. Dat zou op zijn minst de diagnose ervan vergemakkelijken. Eenmaal men het verschijnsel herkent, kan er ook gericht mee omgegaan worden. Tenslotte vormen ook zelfhulpgroepen een mogelijke piste tot verwerking van de

⁹ J. VAN DEN BROEK: *Er zijn geen namen voor. Jongens als slachtoffer van seksueel misbruik*, Baarn, 1991, p. 75.

schaamte. Mensen die hetzelfde hebben meegemaakt weten immers dat ze niet door de ander verworpen zullen worden. Dergelijke wederkerige relaties verhogen het basisvertrouwen van de persoon en effenen zo de weg naar een positiever zelfbeeld.

Besluit

In deze bijdrage hebben we geprobeerd de problematiek van schuld en schaamte bij seksueel misbruik uit te werken. Ook al zijn slachtoffers van seksueel misbruik onschuldig aan dat misbruik, toch hebben zij met schuldgevoelens en met schuld te kampen. We hebben gezien dat schuldgevoelens een informatieve functie kunnen hebben en ons kunnen wijzen op een schuldige daad. Schuldgevoelens kunnen echter ook onterecht zijn. Anderzijds heeft niet iedereen die een schuldige daad stelde schuldgevoelens. Schuld hoeft ook niet altijd een pijnlijk gebeuren te zijn. We staan in de schuld tegenover al wie bijdroeg tot wie we nu zijn. Soms veroorzaken we soms ongewild kwaad uit onmacht maar we kunnen ook moedwillig en bewust het slechte kiezen. In al deze gevallen moet de schuld ingelost worden, zij het op verschillende manieren.

Tenslotte namen we de schaamte onder de loep. We definieerden het als een meta-gevoel dat in sommige gevallen de dominerende eigenschap van een persoon is en zodoende de persoon weerhoudt te groeien en zich te ontwikkelen. We constateerden dat schaamte een grote rol speelt bij seksueel misbruik en dat het nog moeilijker kan weggenomen worden dan schuld. We stelden ons de vraag naar een aangepaste begeleiding voor schaamte.

We opteerden ervoor om een schets te geven van het probleem met de focus op het slachtoffer zodat de analyse die we uitvoerden oproept tot een fijnzinnige en gedifferentieerde benadering van het probleem en leidt tot een beter begrip en een aangepaste begeleiding.

Karlijn Demasure